

Prūsijos lietuvių dainų egzempliorius – su kitokia pradžia

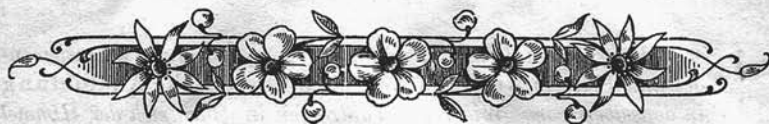
KOSTAS ALEKSYNAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas XX a. pabaigoje faksimiliniu leidiniu visuomenei pateikė Mažosios Lietuvos kultūros veikėjo, kruopštaus tautosakos rinkėjo ir skelbėjo Viliaus Kalvaičio to amžiaus pradžioje, 1905 metais, parengtą knygą *Prūsijos lietuvių dainos*¹. Stambus, 780 dainų ir joms artimų poezijos kūrinų, aptiktų lankant bebaigiamus germanizuoti vietos gyventojus, pluoštas pradedamas trumpute „Priekalba“ – kreipimusi į *tautiečius bei tautietes* (savo kraštietiečius): „Štai jums šitas dainų knygą pasiūlau meilydams, kad jas skaitytumbit, dainelių išmuktumbit ir, jomis pasidžiaugdami, joms šlovnais balsais paskambėti duotumbit.“

Bet štai atsitiktinai į rankas pateko turimas irgi 1905 metais išleistas šios knygos egzempliorius, gerai žinomo tautosakos rinkėjo Jurgio Dovydaičio padovanas dėkojant už talkinimą rengiant jo sukauptą ir namie laikytą medžiagą perleisti Lietuvių tautosakos rankraštynei, ir ta pati vieta pasirodė esanti tokia: „Štai jums šviežią dainų knygą pasiūlau geisdams, kad ją skaitytumbit...“ (toliau sakinio tekstas sutampa). Kituose dviejuose „Priekalbos“ puslapiuose aptikta esant dar daugiau skirtumų – iki pat autoriaus parašo: „**Vilus Kalvaitis**, Išleistojas“ vietoj „**V. K.**, Išleistojas“. Visa tai – tokios pat struktūros ir apimties, tais pačiais metais datuojuose egzemplioriuose.

Pirmiausia natūraliai kyla klausimas: iš kur tas skirtumas? Gal būta dviejų *Prūsijos lietuvių dainų* leidimų beveik tuo pačiu laiku? Bet jokiuose bibliografijos leidiniuose ar mokslinėje apyvaroje niekur neteko apie tai išvysti nė menkiausios užuominos. Tad netikėtai atsiverstąjį „Priekalbos“ variantą verta čia pateikti visą, masinantį pasiaiškinti, kaip jis galėjo atsirasti.

1 *Prūsijos Lietuvių Dainos*, surinko ir <...> išleido savo paties kaštu Vilus Kalvaitis, Tilžėje, 1905. – 408 p.; faksimilinis leidimas: *Prūsijos Lietuvių Dainos*, surinko Vilius Kalvaitis, Vilnius, 1998. – i-xx + 408 + cdxxxvi-dxxvii p.

PRIEKALBA.

Dieli Tautėdei bei Tautėtes! — Štai jums šviežią dainų knigą pasiūlau geisdams, kad ją skaitytumbit, dainelių išmoktumbit ir, jomis pasidžiaugdami, joms šlovnais balsais paskambėti duotumbit. Ale čia jusų kitasis sakys: Kam mums dainų? kas dabar dainuotu? Tai išmintingam žmogui nepatogu! Išties, mūsų čėse yra dainavimas lyg išnykęs, retai tikt, ar tai per pabaigtuves, arba per čėsnį tegirdima dainelių, anų šlovnų, viežlybų, čystų dainelių linksmais bei liūdtais balsais, kurias mūsų senovės žmonės dainuodavo. Dabar yra Prūsų Lietuvoje prasplitusių daugel vokiškų nečystų dainų, kures ypač zalnieri iš savo šlužmos čėso yra į tėviškę parsigabėnė. Per tai ir mūsų senosės dainelės į prastą garsą prie daugel Lietuvių yra parėjusios. Ale tikt perskaitykit daineles šitoje knigoje, ar čion nors keletą negražių ar nepatogių rasite. Todėl kunigas Krause knigoje „*Litthauen und dessen Bewohner*“ (Königsberg 1834) ant 126. pusės apie lietuviškas dainas taip rašo:

„*Wir können noch hinzufügen, dass nicht nur naiver Witz, reizende Einfalt und Lebhaftigkeit der Empfindung das Eigentümliche der litthauischen Dainos ausmachen, sondern dass sich in denselben auch eine besondere Zartheit des Gefühls, eine grosse Innigkeit der Familien- und Vaterlandsliebe und eine ungefärbte Un-*

— VI —

schuld der Sitten kundtun. Nie kommt irgend etwas Ungeziemen- des und Frivoles, nie auch nur eine unsittliche Anspielung in denselben vor. Wie reine Tautropfen in denen sich der Himmel auf Erden spiegelt, perlen sie im Garten Gottes. Man kann sich hierbei des Wunsches nicht erwehren, das eine solche zarte Achtung für die ursprünglichen menschlichen Verhältnisse und eine solche Reinheit der Liebe, wie sie sich im Liede dieses Volkes kundtut, auch unter den gebildetsten Völkern überall anzutreffen sein möge. —

Tokiomis tai dainelėmis atsigavino mūsų senovės žmo- nės, sunkų darbą dirbdami, linksmas šventes švėsdami. Liūd- nais balsais atsisveikindavo sūnus nuo namiškių, pasiduodams į kruviną karą, atsisveikindavo duktė nuo motynėlės sengal- velės, linksmis balsais eidavo į talką, pareidavo nuo pjuties. O viskas sekės viežlybai ir patogei. — Dabar tikt retai te- girdime tų mielų balsų, ale neviežlibyste yra pasididinusi ir girtuoklyste prasiplatinusi. — Todėl neatmeskit daineles, jose randasi brangus skarbai tiems, kurie juos išmano rasti.

Daug lietuviškų dainelių yra surinktų. Pirmasis jų rinkė- jas buvo profesorius bei daktaras teologijos Rėzas (Rhesa), kurs išspausdino per 80 dainelių po vardu: *Dainos oder Lit- tauische Volkslieder (Königsberg 1825)*. Tos kone visos šitų knygų I. pridėjime patalpintos; po jomis skaitytine R. ir liz- mos prirodo viršminėtos knygos laiškų puses. Jis jau savo knį- goje: „*Prutena oder preussische Volkslieder*“ (*Königsberg 1809*) geroką skaitlių lietuviškų dainelių, perstatęs į vokišką kalbą, apgarsino; kelios iš jų, mūsų kalboj rodos jau išny- kusios, yra todėl vokiškoj kalboj gale šios knygos patalpintos. Minėtoje knygoje ant 163. pusės Rėzas apie lietuviškas daine- les tarp kitko dar ir taip išsitaria:

„*Was die Dainos der Littauer betrifft, so zeichnen sie sich durch einen hohen Grad von Naivität aus, die keine Sprache nach- zubilden im Stande ist.*

Taipojau yra šičion priglaustų dainų iš profesoriaus *Nessel- mann'o* knygų „*Littauische Volkslieder*“ (*Berlin 1853*). Ir

— VII —

Lietuvių mylimasis profesorius Kuršatis yra šmotelių dainų surinkęs ir gale savo gramatikos atspausdinęs. Šale keletu naujoviškų dainų šioje knygoje yra dar talpinta dalis darbėlių mūsų mielojo, jau dabar nabaštininko *Dr. Sauerwein* (Girėno), kurs apie 40 kalbų mokėdams ypač mūsų lietuviškąją garbėje laike. Galiaus esmi aš savo kelionėse metuose 1888—1894 prusiškoje Lietuvoje mano užrašytases 542 daini čionpat *pirmoje vietoje* patalpinęs. Iš viso yra 780 dainelių šioje knygoje, visos iš Prusų Lietuvos, tikt I. ir II. pridėjime No. 88, 129, 171, 182, 183 ir 184 iš didžiosės Lietuvos. Ten kunjgs Juškeviče su savo broliu daineles rinko ir apie metą 1888 per 2600 dainelių atspausdino, o Dr. J. Basanavičius vien iš Oškabalių kiemo 420 dainelių apgarsino.

Rašyboje pagal visotiną naujovišką būdą yra č vietoje cz, š vietoje sz, ir v vietoje w rašyta.

Tikėdamas, per išleidimą šitos knygos nors mažumą dėl garbės bei gero savo mielos Tėviškės atlikęs esąs ir norėdamas atšalusiąją meilę į ją tarp daugel Lietuvos vaikų atnaujinti, sveikinu širdingai visus Tėvynainius

Tilžėje, Gruodžio mėn. 1905

Vilus Kalvaitis, Išleistojas.

Prabėgęs šimtmetis *Prūsijos lietuvių dainas* pavertė bibliografinė retenybe. Atsakymo ieškant, teko perverti 26 išlikusius šios knygos egzempliorius, esančius mokslinėse ir viešosiose bibliotekose ar muziejuose (galimybė, kad vienas kitas egzempliorius nematytas, išlieka). Neaptikta nė vieno, turinčio kitoniškąjį „Priekalbos“ variantą. Tai rodytų, kad tokių egzempliorių būta labai mažai. O visas kitas knygos tekstas, jos maketas, meninis apipavidalinimas, priedai (net klaidų atitaisymas) yra identiški. Tėra vienintelis skirtumas – visai menkas, bet labai pravartus, nes leidžia rasti atsakymą į kitą svarbų klausimą: katras „Priekalbos“ tekstas yra pirminis? Leidinyje po skelbiamų dainų pridėtose metrikose pirma nurodoma kūrinio užrašymo vieta, o paskui – pateikėjas (pvz., „Rukų par. *Kumutatis*“). Bet faksimiliniam leidimui paimto varianto 350 ir 351 puslapiuose, matyt, neapsižiūrėjus yra prasprūdę: „*W. Kalvaitis*, Girėnų“ ir „*D. Buskys*, Kanteriškių“. Egzemplioriuje su skirtinguoju „Priekalbos“ variantu šie duomenys pateikiami tokia pat tvarka, kaip ir po visomis kitomis dainomis. Suprantama, pirminis variantas yra tas, kuris prašėsi pataisomas. Toks yra faksimilizuotasis egzempliorius. Ir kartu ryškėja, kad tie metrikos duomenys sutvarkyti įpusėjant spausdinti leidinį: daugiau kaip pusėje – keturiolikoje – matytų šios knygos egzempliorių² 350 puslapyje randame: „Girėnų *W. Kalvaitis*“; o 351 puslapyje – „Kanteriškių *D. Buskys*“. (Beje, visai atsitiktinai šioje vietoje vienintelis išliko Kalvaičio vardo inicialas *W.*, nors visoje knygoje, kaip rašoma „Priekalboje“, „v vietoj w rašyta“.)

„Priekalbos“ pavadavimas teksto koncepcijos iš esmės nepaveikia. Jis daugiausia yra žemiausio lygmens: tekeičiami kalbinės raiškos elementai. Bet juntamas ir noras patvarkyti atskirus sakinius stilistiškai, ir siekis orientuotis į platesnį knygos skaitytojų ratą – į tuos žmones, kurie gyvena Rusijos valdomoje Lietuvoje. Antai lietuvininkų vartotas žodis *meilydams* jau cituotoje „Priekalbos“ pradžioje pakeičiamas visiems lietuviams žinomam *geisdams*, o jos pabaigoje esančiame pasakyme „dėl garbės ir gero *mano* mielos tėviškės“ verstinis įvardis lietuvinamas į *savo*. Ar ne dėl to bus atsiradęs ir *čionpat* vietoj *šičionpat*. Atsisakoma minėti *Praamžių* paskutiniame sakinyje („sveikinu Praamžuje širdingai visus Tėvynainius“) – veikiausiai dėl to, kad šis Dievo įvardijimas daugiausia gyvavęs tik vakariausiose lietuvių gyvenamose vietose. Šiame „Priekalbos“ variante skaitytojams siūloma „dainų *knigą*“; o ne „dainų *knigas*“; – atsisakyta vartoti Mažosios Lietuvos leidiniuose ir drauge šnekamojoje kalboje buvusią įprastą daugiskaitinę šio žodžio formą (*knygom* vadinta ir vieną atskirą knygą, net mažą maldaknygę...). Matyt, taip daryta ne tiek orientuojantis į Lietuvoje tokiu atveju vartojamą vienaskaitinę formą, kiek vengiant pradinės teksto vietos dviprasmiškumo: kalbama ne apie

.....

2 Vienas iš jų yra pateiktas Virtualios paveldo sistemos Lietuvos kultūros paveldo paieškoje: <<http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R000046852>>.

visas „šitas“ (t. y. ir anksčiau pasirodžiusias) V. Kalvaičio parengtas dainų knygas, o tik apie „šviežią knygą“ – *Prūsijos lietuvių dainas*. Taip padaroma ir paskutinėje „Priekalbos“ pastraipoje („per išleidimą *šitos knygos*“ vietoj *šitų knygų*), nors knygos VI puslapyje liko „*šitų knygų* I. pridėjime [= pirmame priede]“. Pagrįstai išmesta perteklinė, miglotai nusakyta sakinio „Liūdnais balsais...“ pabaiga, esanti po žodžių „pareidavo nuo pjuties“: „o pavasaryj’ baltinimo čėse nuo vieno iki kito kiemo daineles ik’ į išvakares garsėdavo.“ Susilpnintas sakinio, įvardijančio to meto visuomenę gniuždžiusias blogybes, emocinis krūvis: jo dalis „girtuoklyste lyg praryjanti jure yra prasiplatinusi ir neviežlibyste pasididinusi“ virtusi „neviežlibyste yra pasididinusi ir girtuoklyste prasiplatinusi“. Šį tą pakeisti pareikalavo ir laiko tėkmė: praėjus metams nuo Jurgio Zauerveino (Girėno) mirties, taisytojui bus pasirodę nereikalinga minėti, jog šio lietuvininkų dainiaus surinkta medžiaga („dalis darbų“ tvarkant pakeista į „dalis darbelių“) V. Kalvaičio knygoje „talpinta ant jo paties meilingo įvelyjimo“ (t. y. įdėta jam mielai leidus). Kita vertus, aiškiai juntamos pastangos tekstą tvarkyti saikingai, kartu paisant nerašytos spaustuvininkų nuostatos kištis į sumaketuotą tekstą taip, kad tektų kuo mažiau perrinkti eilučių. Tad manytina, kad vien techniniais sumetimais VII puslapio pirmoje pastraipoje atsisakyta tautosakos rinkimo laiko suvestinės („į 25 mėnesius“) po „savo kelionės metuose 1888–1894“. Nereikalinga pasirodė išnaša su Jono Basanavičiaus *Ožkabalių dainų* tomų duomenimis (kitų minimų tautosakos rinkinių atitinkami duomenys saikingai pateikti pačiame tekste).

Sunku būtų patikėti, kad patvarkinėti „Priekalbos“ tekstą bebaigiant spausdinti knygos tiražą būtų ėmęsis pats autorius. Tad akys krypsta į leidėją ir prityrusį spaudos darbuotoją Enžį Jagomastą. Jau ėmęsis leisti šią knygą, jis sumodernino V. Kalvaičio vartotą rašybą pagal Lietuvoje nusistovinčias jos normas (juk kiek vėliau, 1910 metais, Otto Mauderodės išleistoje jo *Lietuviškų vardų klėtelėje* tebevartojama *sz, cz, w...*), taip pat rūpinosi menine leidinio išvaizda (jį pagražina jau vien tai, kad visų dainų pradinės raidės išskirtos puošniu šriftu), tad jis, bebaigiant spausdinti knygą, bus ryžęsis pagludinti ir šiek tiek prasikišančius autorinio teksto žodinės raiškos kampus. Šiaip ar taip, šiais pakeitimais visai nesiekta sukurti naujo kanoniško „Priekalbos“ teksto. Baigtine forma tebėra laikytinas jos pradinis variantas – jau vien dėl to, kad iki šiol išlikusiuose egzemplioriuose tėra tik jis, o naujai aptiktasis – reta išimtis. Taisymais nepaneigiamas nė vienas jo teiginys, abu teksto variantai nėra tokie, kad kirstųsi tarpusavy. Kita vertus, šis trumpo aiškinamojo tekstelio patvarkymas galėtų būti vertintinas ir kaip kukli reagavimo į tuomet teberyšėjusias lietuvių bendrinės kalbos formavimosi tendencijas apraiška.